Menneskerettigheter – en verden uten helvete

Ole Gjems-Onstad

Menneskerettigheter – en verden uten helvete

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo, 2018

ISBN e-bok: 978-82-02-63017-1

ISBN trykt bok: 978-82-02-59515-9

1. utgave, 1. opplag 2018

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Cappelen Damm AS er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslagsdesign: Graham Mansfield
Sats: Bøk Oslo AS
Trykk og innbinding: AiT Bjerch AS

Forfatter har fått støtte fra Det faglitterære fond.

www.cda.no
akademisk@cappelendamm.no

Forord

Ta på alvor er å kritisere

Menneskerettighetene kan fortone seg som et slags under: En felles etisk referanse i til dels bindende juridiske former. En multikulturell, splittet og polariserende verden trenger en grunnleggende omforent etikk. «Vi er de eneste de har», sa en dommer ved Den europeiske menneskerettsdomstolen. Han viste til de mange innbyggere blant Europarådets medlemmer som kan bli ofre for korrupte og brutale regimer. I hvert fall i teorien kan de bringe overgrep inn for Strasbourg. I de fleste andre land i verden har ikke befolkningen en internasjonal domstol som et siste botemiddel overfor fiendtlige offentlige myndigheter. Likevel er menneskerettighetene blitt en internasjonal referanse få regimer kan møte med total likegyldighet. De inngikk i argumentasjonen mot de tidligere autoritære regimer i Øst-Europa og bidro til å svekke makthavernes legitimitet.

Menneskerettighetene står i fare. De største fiender er kjent – land som på daglig basis tramper over grunnleggende rettigheter. Men utfordringene kommer også innenfra: Menneskerettsorganer og -aktivister som inflaterer og trivialiserer menneskerettighetene. «Menneskerettsbrudd» er i Norge for ofte blitt en tom frase uten reell mening. Sterke røster i land som sto sentralt i å etablere de grunnleggende FN-konvensjoner og Den europeiske menneskerettskonvensjon, har uttrykt ønske om å trekke seg fra konvensjonene. Dette gjelder for eksempel Storbritannia, Nederland og Danmark. Diskusjonen blir tidvis anti-intellektuell fordi man hevder at verdier er universelle som åpenbart ikke er det.

Da Norges nye Nasjonale institusjon for menneskerettigheter åpnet i 2016, uttalte direktøren at Norge har de beste forutsetninger for å bli verdensledende på menneskerettighetsområdet. Det er feil. Norsk diskusjon av menneskerettighetene er for lite åpen,

kritisk, utforskende og analytisk til å lede an i den utfordrende internasjonale debatt. Slik historikeren Terje Tvedt påpeker har menneskerettighetene i Norge blitt en ideologi hevet over diskusjon; et godhetstyranni der det å være uenig er å være ond.[1]

Skal man ta menneskerettighetene på alvor, må man kritisere dem.

Ved presentasjoner av synspunkter i denne boken ved Handelshøyskolen BI har en kollega, professor Caroline Ditlev-Simonsen, stadig fremhevet at akademisk kritikk lett blir så negativ. Man må også foreslå løsninger. Det har hun rett i, og boken har en rekke forslag til alternative tilnærminger, og hva menneskerettsorganene, i Norge og internasjonalt, kan gjøre annerledes. Til dels er disse innspillene banale og lette å se mangler ved. De er også til dels naive fordi boken flere steder viser hvordan institusjonelle føringer gjør det vanskelig å korrigere utviklingen. Men «Hva bør gjøres»-avsnittene avspeiler en grunnleggende holdning til at menneskerettighetene må vernes gjennom en kontinuerlig prosess av kritikk og reformer. Håpet er at de kan stimulere til den kritiske debatt menneskerettighetene trenger: Hva må gjøres annerledes for å ta vare på dem?

I Norge sies ofte at problemet ikke er utformingen av reglene, men etterlevelsen av dem.[2] I den siste store meldingen om menneskerettighetene fra Utenriksdepartementet, Meld St nr 10 2014–2015, kan dette perspektivet ha sporet av fra å ta opp de mange problemer i gjeldende menneskerettsjuss. Man kan ikke finne løsninger, uten å se problemene i øynene. De spørsmål som tas opp i denne boken, er bare i beskjeden grad reflektert i UDs omtale av menneskerettene.

Det må skilles mellom de grunnleggende prinsipper og etiske verdier konvensjonene er bærere av, og de mange tolkninger av bestemmelsene. Norsk debatt om menneskerettigheter er tidvis så ladet at uenighet om konvensjonenes rekkevidde nærmest blir betraktet som menneskerettsbrudd. Den minste kritikk av konkrete utlegninger av reglene stemples for lett som motstand mot menneskerettighetene i sin alminnelighet. Enkelte norske

1 Terje Tvedt: *Det internasjonale gjennombruddet*, Dreyer 2017 s 77, s 268–273.

2 Meld St 10 2014–2015 s 8.

menneskerettsmiljøer er prinsipielt for ytringsfrihet, men tilsynelatende ikke når det gjelder menneskerettighetene.

Undertegnede har i over 40 år arbeidet med skatterett. Når jeg for eksempel har kritisert en avgjørelse fra skattemyndighetene eller en høyesterettsdom om skatt, har jeg sjelden følt behov for å understreke at jeg ikke er motstander av beskatning eller skatteetaten. Klimaet i den norske menneskerettsdebatten gjør det nødvendig uttrykkelig å gardere seg mot merkelapper som fiende av menneskerettighetene, populist eller moralsk tilbakestående.

Boken er skrevet for et allment samfunnsengasjert publikum som ønsker å skjønne mer av hva som skjuler seg bak etiketten menneskerettigheter. Enkelte bokser og kompressavsnitt inneholder fakta godt kjent for dem som har arbeidet med faget. Selv om det gjør satsbildet mindre attraktivt, er det tatt inn en del fotnoter. Fordi alternative synspunkter om menneskerettighetsjussen er så kontroversielle og lett frembringer stempling som «ufaglige», og «overfladiske» mv, har det vært ønskelig med referanser.

Handelshøyskolen BI skyldes en stor takk for at jeg kunne bruke brorparten av en sabbatsperiode på to år og fire måneder til menneskerettigheter. Bibliotekarer ved BIs bibliotek har, som så ofte, vært flinke, kjappe og velvillige. God hjelp fikk jeg også fra bibliotekarer ved Institutt for menneskerettigheter ved Universitetet i Oslo, Nobelinstituttet i Oslo, Deutsches Institut für Menschenrechte i Berlin, Institut for Menneskerettigheder i København, Centre for the Study of Human Rights ved London School of Economics, Raoul Wallenberg Institute ved Lund Universitet og Den europeiske menneskerettsdomstolen i Strasbourg.

Menneskerettsjussen er ikke bare viktig, men på mange punkter overraskende. For engasjerte diskusjoner, kommentarer og ideer takker jeg ikke minst Are Holen, Eirik Jensen, Merete Hetland, Erik Møse, Halvor Eifring, Anders Mikelsen, Tor Hersoug, Gudmund Hernes, Morten Kinander, Morten Lund, Rune Sørensen, Vidar Ivarsen, Øyvind Dybvik Øyen, Jon Høyland, Turid Berg-Nielsen, samt en konstruktiv forlagsredaktør Hans Andreas Tvedt. For ordens skyld: vi er langt fra enige!

Nydalen, Handelshøyskolen BI, februar 2018
Ole Gjems-Onstad

Innhold

1. Menneskerettsinflasjonen 13
1.1 Fra filosofisk idé til juridisk forpliktelse 13
1.2 Ikke et internt anliggende 14
1.3 Fra minimalisme til maksimalisme 18
1.4 EMK mot FN: Selskaper og multinasjonale foretak med menneskerettigheter 21
1.5 Økonomiske rettigheter 25
1.6 For mange detaljer 29
1.7 Annen juridisk metode 38
1.8 Ny metajuss 44
1.9 Retten til fred og et tilfredsstillende seksualliv 50
1.10 Utfordrer universalisme og enhetlighet 51

2. Vinneren tar alt 56
2.1 Absolutte regler 56
2.2 Gäfgen-saken 57
2.3 Kapret passasjerfly – tysk dom 62
2.4 «Tikkende bombe» 63
2.5 Nødrett og nødverge for private parter 70
2.6 Anstendighetsstandard 72

3. Demokratisk utfordring – menneskerettighetenes Janus-ansikt 77
3.1 Dilemma for demokratier 77
3.2 Sirkulære definisjoner av demokrati og menneskerettigheter 79
3.3 Vedtatt demokratisk – alltid demokratisk 82
3.4 Flertallsforankring og legitimitet 83
3.5 Domstoler og demokratisk kontroll 87
3.6 Menneskerettsjussens kompleksitet 97
3.7 Nytt elitestyre og superekspertise 102
3.8 Ekskurs: Dommeres diskresjonsplikt 109

4. Utopi og dobbeltmoral – menneskerettsdøden i Middelhavet 114
4.1 Den siste utopi 114
4.2 Stormaktenes dobbeltmoral 115
4.3 FN – politisering og svak overvåkning 123
4.5 Utopiens begrensning 138

5. Individ mot individ 146
5.1 Rettigheter uten plikter 146
5.2 Misvisende asymmetri: stat mot individ 150
5.3 Næringslivets plikter 159
5.4 Alle tenker rettigheter og verden sulter 161
5.5 Fra rettigheter til anklager 164
5.6 Eksistensiell blindvei 167

6. Verkebyllene: Innvandring, terrorisme, kriminalitet 170
6.1 Sentrale politikkområder 170
6.2 Helseinnvandring 170
6.3 Celleplass i fengsler 178
6.4 Soning i andre land – sivilombudsmannen om Norgerhaven 180
6.5 Isolasjon 184
6.6 Barnets – eller foreldrenes – interesser? 187
6.7 Utvisning av kriminelle 194
6.8 En verden uten helvete 204

7. Menneskerettsretorikken 213
7.1 Ikke én retorikk 213
7.2 Menneskerettskritikk som menneskerettsbrudd 221
7.3 Fra nyansert etikk til binær juss 225
7.4 Newspeak for krig: Ansvaret for å beskytte og humanitær intervensjon 226
7.5 Menneskerettigheter i fare 228

8. Religion uten Reformasjon 230
8.1 Aksept fra politiske myndigheter 230
8.2 De (10) nye bud 232
8.3 Monoteisme, universalisme og intoleranse 235

8.4 Overlevert endelig sannhet – tilpasnings-dyktighet og overlevelsesevne 237
8.5 Gårsdagens og morgendagens rettigheter 239
8.6 Behov for dialektikk og reformasjon 241

Litteratur 245

Stikkordregister 251

1

Menneskerettsinflasjonen

1.1 Fra filosofisk idé til juridisk forpliktelse

Menneskerettigheter som idé har en lang historie og har til dels gått under andre betegnelser, for eksempel som naturlige rettigheter. De lar seg spore i forskjellige religioner og i filosofiske retninger, som hos stoikerne. Disse idéhistoriske røtter behandles ikke i denne boken.

Avsnitt 1.1–1.3 avgrenser temaet; mer kritiske perspektiver begynner i avsnitt 1.4.

Vårt tema er menneskerettighetene som juridiske forpliktelser, menneskerettigheter som *juss*, ikke filosofi, etikk eller religion. Statene er pliktsubjekter etter menneskerettighetene. Allerede ifølge den alminnelige, ikke traktatbaserte folkerett (jus gentium) er statene forpliktet til å avstå fra særlig grove menneskerettsbrudd som folkemord, etnisk rensing og angrepskrig. Der statene har godtatt å underkaste seg straffeforfølgelse, vil denne type overtramp kunne resultere i tiltale ved Den internasjonale straffedomstolen i Haag. Det kan også føre til sanksjoner vedtatt av FNs sikkerhetsråd.

Vårt fokus er de *konvensjonsbaserte* menneskerettigheter der statene har valgt å binde seg til menneskerettskonvensjoner. Denne traktatfestede menneskerettsjussen begynte med FNs Universelle Menneskerettserklæring 1948 (Verdenserklæringen), som i utgangspunktet ikke er et juridisk forpliktende dokument. Senere har det kommet til et stort antall FN-konvensjoner om menneskerettigheter, samt regionale traktater. Boken redegjør mer detaljert for dette i faktabokser.

Menneskerettsjussen er den bremse for maktovergrep som verden for tiden har. Den traktatbaserte menneskerettsjuss er i krise og er derfor viktig å forholde seg til. Undergraves det som der er bygget opp, venter intet alternativ.

1.2 Ikke et internt anliggende

Lionel Veer, som var Nederlands ambassadør for menneskerettigheter (en stilling Norge ikke har) refererer en representant for det kinesiske utenriksdepartement: For Kina var det viktig ikke å blande seg inn i andre lands interne anliggender og respektere andre lands suverenitet. Derfor involverte Kina seg ikke i andre lands menneskerettssituasjon siden dette var en del av landets egne politiske valg.[3]

Å definere menneskerettigheter som et lands interne forhold som ikke angår utenverdenen, er nettopp hva moderne menneskerettigheter *ikke* er. Et grunnleggende utgangspunkt ble slått fast gjennom Nürnberg-prosessen. Et lands ledere kan ikke unnskylde seg med at de handlet etter sitt eget lands lover (som de gjerne selv har gitt eller kontrollert). Så grove krenkelser av menneskeverdet at det kvalifiserer som forbrytelser mot menneskeheten og andre grove menneskerettsbrudd, kan ikke gjemmes vekk som et internt forhold. At Kina ikke utsettes for sanksjoner for menneskerettsbrudd, for eksempel i Tibet eller mot andre minoriteter og menneskerettsaktivister, skyldes ikke jussen, men Kinas makt. Gjennom menneskerettsjussen forsøker man å skape et juridisk system der nasjonale myndigheter kan holdes ansvarlig av internasjonale organer for krenkelser av individer under deres myndighet.

MENNESKERETTIGHETENE ETTER DEN ANNEN VERDENSKRIG

Grusomhetene under Den annen verdenskrig bevisstgjorde at filosofi og etikk ikke er nok; man trengte et internasjonalt forankret juridisk vern enhver kan påberope seg overfor myndigheter som går for langt.

FNs menneskerettserklæring 1948 (Verdenserklæringen – the Universal Declaration of Human Rights) er det grunnleggende startsted for menneskerettsjussen. Som en erklæring er

3 Lionel Veer: On the road for human rights: Experiences and reflections of the Dutch human rights ambassador 2010–2014. *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2017, Vol. 34(1) 4-10.

Verdenserklæringen som utgangspunkt ikke juridisk bindende, men en del av det upresist avgrensede «soft law». Imidlertid påberopes Verdenserklæringen så ofte at deler av den kvalifiserer som juridiske argumenter. Senere har et utall konvensjoner og et virkelig stort antall dommer, avgjørelser, uttalelser, resolusjoner og erklæringer kommet til. Menneskerettsjussen er et usedvanlig uoversiktlig rettsområde fordi kildematerialet er så rikt, sprikende, blandet med juss, kvasijuss og politikk, og fortsatt stadig økende.

Det finnes ingen global menneskerettsdomstol. FNs Sikkerhetsråd er i prinsippet verdens øverste organ for menneskerettigheter med hjemmel til å ilegge sanksjoner ved brudd på menneskerettighetene som truer freden. Dette vil bare komme på tale ved grove brudd på grunnleggende menneskerettigheter og ikke ved vanlige konvensjonsbrudd. Sikkerhetsrådet er heller ikke en nøytral domstol eller juridisk institusjon, men et utpreget politisk organ, med vetorett for de faste medlemmer (for eksempel Kina, Russland og USA).

Den internasjonale straffedomstolen (ICC) i Haag ble opprettet ved Roma-statuttene 1998. Den kan bare gripe inn overfor de 124 statene som har akseptert å være underlagt domstolen. Kina, Indonesia og India har ikke undertegnet konvensjonen, og USA og Russland har ikke ratifisert den. Eksempelvis står også Israel, Iran og Saudia-Arabia utenfor. Etter Roma-traktaten art 5 kan man ved ICC dømmes for folkemord, forbrytelser mot menneskeheten, krigsforbrytelse og angrepskrig. Alt dette vil være grove brudd på fundamentale menneskerettigheter.

Å slutte seg til en FN-konvensjon om menneskerettigheter medfører i seg selv ingen fare for juridiske sanksjoner ved brudd på konvensjonen. Flere konvensjoner er bygget ut med tilleggsprotokoller som åpner for individuelle klager til særlige FN-organer. Disse organene avsier ikke dommer og har ingen håndhevelsesorganer, men avgir uttalelser. En negativ uttalelse kan likevel ha atskillig betydning i et land som Norge. Norge har ikke sluttet seg til tilleggsprotokollene om individuell klagerett for Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK), Barnekonvensjonen og Konvensjonen om rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne. FNs høykommisjonær for menneskerettigheter har det beste nettstedet for FN- materiale om menneskerettigheter, www.ohchr.org.

At en konvensjon *signeres*, betyr at statene som har forhandlet den frem, er enige om teksten. For å bli bundet av konvensjonen, må en stat *ratifisere* den. En konvensjon trer i kraft når et minimum av stater har ratifisert den. Antall ratifikasjoner som kreves for at konvensjonen skal bli virksom, varierer. FNs menneskerettskonvensjoner med angivelse av hvem som har ratifisert dem, finner man både under www.ohchr.org og www.treaties.un.org.

Det finnes egne chartre eller konvensjoner om menneskerettigheter på regionalt nivå. Den mest kjente er Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) 1950. De 47 medlemsland i Europarådet (hvorav 28 er EU-stater, inkludert Storbritannia) med 820 millioner innbyggere, står tilsluttet denne og er underlagt Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) i Strasbourg (ofte kalt Strasbourg-domstolen, bl a for å skille den fra EU-domstolen i Luxembourg). Dommene fra EMD er juridisk bindende og kan håndheves, i siste instans ved eksklusjon fra Europarådet, men det har aldri skjedd og terskelen synes høy. En forutsetning for medlemskap i Den europeiske union (EU) er tilslutning til EMK. Men EU har også sitt eget menneskerettighetscharter (Charter of Fundamental Rights). EMK ble tidlig kritisert for å prioritere sivile og politiske rettigheter og utelate økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. For å rette opp dette utarbeidet Europarådet the European Social Charter, men dette er ikke et juridisk bindende dokument i den forstand at et land kan saksøkes ved EMD for brudd. Momenter fra EUs Charter of Fundamental Rights og the European Social Charter påberopes tidvis for EMD i saker om brudd på EMK. – Det er lett å blande sammen betegnelsene. For eksempel er *Europarådet* (The Council of Europe) et samarbeid mellom 47 europeiske stater, og tar særlig for seg demokrati og menneskerettigheter, mens *Det europeiske råd* (The European Council) er EUs øverste organ med medlemsstatenes regjeringssjefer. Hjemmesiden for Europarådet er www.coe.eu, og EMDs www.echr.coe.int med dommer fra EMD i databasen HUDOC.

Det er egne regionale menneskerettskonvensjoner for Amerika, Afrika, Asia og muslimske land med egne menneskerettsdomstoler for Amerika og Afrika.

Fra et FN-perspektiv er FN-konvensjonene de viktigste. De gjelder potensielt hele verden med større geografisk rekkevidde enn EMK. Ikke minst fra et europeisk perspektiv fremheves EMK fordi det er et mer konsekvent og sanksjonert system med en klar juridisk metode utviklet av EMD gjennom tusenvis av til dels meget grundige, i hvert fall omstendelige og ordrike, dommer. Med EMDs saksbehandling og avgjørelser er EMK det juridisk mest nyanserte og velutviklede internasjonale menneskerettsapparat. Deres avgjørelser er i tillegg bindende.

EMD har vært lagt om flere ganger; tidligere var det også en Menneskerettskommisjon. Restansene har tidvis vært enorme med et maksimum i overkant av 200 000. For tiden har EMD ca 60 000 restanser. De fleste klager avvises som «åpenbart ubegrunnede» av bare én dommer. Det betyr at dommeren anser at saken ikke kan føre frem for eksempel fordi EMD allerede har tatt stilling til et lignende saksforhold i klagerens disfavør. Dommerne tilhører forskjellige seksjoner som settes sammen av dommere som forsøksvis skal reflektere de store geografiske, kulturelle og rettslige forskjeller mellom de 47 medlemsstatene i Europarådet. En sak som tas opp til behandling, avgjøres i første omgang vanligvis av et kammer med syv dommere fra samme seksjon. Når dommerne er hentet fra for eksempel seksjon én, omtales kammeravgjørelsen undertiden som en dom av første seksjon. Det kan forvirre siden seksjonen som sådan ikke avsier dommen. Avgjørelsen av et kammer kan innklages for Storkammeret som settes med 15 dommere (blant de 47 dommere ved EMD – én fra hvert medlem i Europarådet). Prinsipielle saker kan henvises rett til Storkammeret før seksjonen behandler saken. I norsk rettspraksis trekkes avgjørelser fra EMD inn langt oftere enn vedtak og uttalelser fra andre menneskerettsorganer. Skal man følge med på EMDs praksis, er særlig Storkammerdommene viktige. De er ikke uoverkommelig mange (ca 40–50 i året), men til gjengjeld til dels svært lange.

Videre er menneskerettighetene ofte gjort til en uttrykkelig del av de nasjonale rettssystemer. I Norge har vi menneskerettsloven, lov 21 mai 1999 nr 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett, som bestemmer at EMD og fire FN-konvensjoner (FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter

– SP, ØSK, Barnekonvensjonen og Kvinnediskrimineringskonvensjonen har fortrinn foran norsk lov («skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning»). Menneskerettigheter beskyttes også av den norske grunnloven. Ved Grunnlovsjubileet 2014 ble det grunnlovsfestede menneskerettighetsvernet utvidet. Faneparagrafen grl § 2 sier i annet punktum: «Denne grunnlov skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene», mens grl § 92 utdyper: «Statens myndigheter skal respektere og sikre menneskerettighetene slik de er nedfelt i grunnloven i for Norge bindende traktater om menneskerettigheter». Et eget kapittel E er viet Menneskerettigheter med nærmere, men ikke uttømmende angivelse av grunnlovsvernede menneskerettigheter i §§ 92–113.

1.3 Fra minimalisme til maksimalisme

Tidligere bygget folkeretten på det såkalte westfalske systemet. Traktater inngått i 1648 sikret den westfalske fred som avsluttet trettiårskrigen i Tyskland og den fireårige uavhengighetskrigen i Nederland. Hovedprinsippene var statenes likestilling, religionsfrihet, uavhengighet og krav på ikke-innblanding fra andre. Selvråderetten til selvstendige stater som er suverene innenfor sine områder, innskrenkes gjennom menneskerettskonvensjoner. Til å begynne med var anvendelsen og fortolkningen av bestemmelsene i menneskerettstraktatene forsiktig. For eksempel var saksmengden til EMD de første årtier beskjeden og dommene ikke så offensive. Dette har endret seg dramatisk.

Intensjonen bak menneskerettighetene, å beskytte det enkelte individ mot overgrep fra myndighetene, er for de fleste intuitivt sympatisk og riktig. Leser man tekstene i konvensjonene, vil mange uten videre gi sin tilslutning til de prinsipper som knesettes.

Fra media vil mange ha fått med seg at grunnbestemmelsen i Barnekonvensjonen art 3 har skapt mye strid. Det er kanskje ikke så lett å forstå når man leser artikkelens nøkkelformulering i nr 1: «Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et

grunnleggende hensyn.» Men domstolene og offentlige organer har etter hvert anvendt regelen i saker som ikke er reist av barn og der «barnets beste» blir et argument, i enkeltes øyne en stråmann, mot for eksempel utvisning av voksne kriminelle.

Tilsvarende gjelder det sentrale forbud mot tortur, umenneskelig og nedverdigende behandling som finnes i flere konvensjoner, bl a EMK art 3. De færreste vil finne det vanskelig å slutte seg til at: «Ingen må bli utsatt for tortur eller umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff.» Men det ble av mange oppfattet som en uforståelig utvidelse av bestemmelsen da Oslo tingrett 20 april 2016 dømte den norske stat for umenneskelig behandling av massemorderen fra Utøya fordi han av sikkerhetshensyn var underlagt et isolasjonsregime. Dommen ble 1 mars 2017 opphevet av Borgarting lagmannsrett og anke nektet fremmet til Høyesterett ved Ankeutvalgets avgjørelse 8 juni 2017.

Formuleringene i EMK art 8 nr 1 med likeartet utforming i andre konvensjoner, kan også virke selvfølgelige på det prinsipielle plan: «Enhver har rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin korrespondanse.» Det samme gjelder innledningsordene i EMK art 9 nr 1 om at «Enhver har rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet; denne rett omfatter frihet til å skifte sin religion eller overbevisning». Det kan bli verre å følge med når en norsk menneskerettsekspert mener det kan være brudd på disse to bestemmelsene, å ha fellesdusj for elever av *samme* kjønn i videregående skole.[4]

Prinsippene i mange menneskerettsbestemmelser er så naturlige og innlysende riktige, i hvert fall for mennesker i en vestlig kulturkrets, at det er lett å forstå trangen til å spre dem utover; til å gjøre menneskerettighetene til en allmenn etisk referanse. Den ene konvensjonen følges av den andre. Videre praktiserer menneskerettsjussen prinsippet om at en god ting ikke kan sies for ofte slik at likeartede formuleringer gjentas i mange tekster. De mange konvensjoner er velmente, men ikke alltid presist avgrenset i forhold til hverandre. Den samme rettighet kan være vernet på flere nivåer: folkerettslig i konvensjoner med global

4 Njål Høstmælingen, daværende direktør ved International Law and Policy Institute, til Stavanger Aftenblad 6 juni 2012.

anvendelse og regional rekkevidde, nasjonalt i grunnlov eller formell lov. Det er mange bestemmelser som overlapper hverandre. Den grunnleggende regel må være at man anvender den bestemmelse som i det aktuelle tilfellet gir individet best vern ut fra innhold og muligheter for håndhevelse. Menneskerettsorganer sies alltid å ha prioritert det regelverk som er mest fordelaktig for den berørte person.[5] Det kan imidlertid være krevende å fastslå hvilken bestemmelse det er. Valget krever at man kjenner de regler som er aktuelle, og fortolkningene av dem.

Uten at tallene egentlig gir særlig mening, sies undertiden at det finnes 400 menneskerettigheter; mens andre har funnet 1.337 menneskerettsbestemmelser (en rettighet kan nevnes i flere konvensjoner). Det kan være uklart hvordan man setter grensen for når en rettighet slutter og en annen begynner. I tillegg har menneskerettsorganer anvendt bestemmelsene på stadig nye tilfeller. Utfordringen er ikke primært et stort antall bestemmelser og rettigheter, men mer den vide, til dels uventede anvendelse av dem.

«MENNESKERETT» ELLER «MENNESKERETTIGHET»

Visstnok er det på norsk valgfritt om man vil bruke «menneskerett» eller «menneskerettighet». Står ordet alene, er «menneskerettighet» og «menneskerettigheter» nokså vanlig. I sammensatte ord kan «menneskerett» være enklere, for eksempel «menneskerettsjuss» eller «menneskerettskonvensjon» som brukes i denne fremstillingen. På norsk har tilsynelatende enkelte institusjonsnavn festet seg, som for eksempel Den europeiske menneskerettsdomstolen, mens begge skrivemåter brukes om FNs Menneskerettsråd. Det er ikke alltid lett å holde orden på disse terminologiske finesser, men de kan heller ikke ansees som viktige.

5 Tomuschat 2014 s 111.